

HACK PÉTER

A semmisségi törvények

Az Országgyűlés elfogadta a 2011. évi XVI. törvényt, a 2006. őszi tömegoszlatásokkal összefüggő elítélések orvoslásáról. Jogvédő szervezetek részéről heves tiltakozást váltott ki a közkeletű néven *semmisségi törvénynek* nevezett jogalkotási lépés. Jelen tanulmány egy már elfeledettnek hitt jogintézmény, a „semmisségi törvények” történetét és indokait mutatja be, továbbá azt is vizsgálja, indokolt-e 2011-ben „semmisségi törvénnyel” orvosolni hatósági vagy bírósági hibákat vagy hibának tartott eseteket.

A semmisségi törvény a rendszerváltás idejének sajátos, normális jogállami körülmények között nem használt intézménye volt. A rendszerváltás előtti negyven esztendőig mindvégig jellemezte, hogy az állampárt az igazságszolgáltatást és annak szerveit politikai célból használta fel. A kommunista párt az államhatalom megszerzése utáni időszakban az igazságszolgáltatást a legbrutálisabb, legdurvább módon használta politikai ellenfelei likvidálására. Ez a koncepciók perokorszaka volt. *Király Tibor* tankönyvében három típusú koncepciót különböztet meg¹. Az *első csoportban* a klasszikus koncepciót említi. Ebbe a csoportba a politikai hatalom által megrendelt büntetőpereket sorolja, amelyeknek szinopszisát és benne az áldozatok bukását előreköltötték, és a teljes forgatókönyvet annak alapján – itt-ott valóságos elemet is alkalmazva – írták meg, majd nagyrészt valótlant, költött és akár tortúrával is kikényszerített vallomásokba foglalt elemek alapján lejátszották. A koncepciók perokorszaka *második csoportja* az „ideológiailag megkonstruált koncepciók perokorszaka”-é. Ezekben megtörtént, valóságos eseményekből ideologikusan meghatározott ténybeli és jogi következtetéseket vontak le. Ilyen perekben ítélték el azokat, akik az uralkodó ideológiától eltérő értékrendhez igazodva ártalmatlan, veszélytelen megbeszéléseket tartottak, vagy ellenforradalmárként azokat, akik az ország függetlenségéért küzdöttek. A *harmadik típusú* koncepciók perokorszaka jogi alapját azok a törvények alkották, amelyek nehezen elkerülhető csapdát állítottak a jó szándékú embereknek. A törvények néha morálisan lehetetlent (például hozzátartozó feljelentését), néha irracionális magatartást (a „nem megtermelt termékből” is beszolgáltatást) vártak

¹ Király Tibor: Büntetőeljárási jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 78–79. o.

el. Az effajta törvények célja Király szerint „nem az volt, hogy megtartsák őket, hanem hogy alkalmat adjanak az osztályidegenek, a hatalom által megformált ellenségképbe illő emberek büntetésére”².

Az ilyen koncepciós perekben eljáró bírókat és ügyészeket egyes kelet-európai országokban a rendszerváltás után a perekben játszott szerepük miatt felelősségre vonták. Ez történt például Csehországban *Ludmilla Borozova-Polednova* esetén, aki 1950-ben ügyészként közreműködött a Milada Horakova jogász, demokrata politikus ellen lefolytatott koncepciós perben, amelyben Horakovát összeesküvéssel vádolták és halára ítélték. Az ügyben egykor eljáró ügyészt, 2008-ban – 86 éves korában – a Prágai Felsőbíróság jogerősen hat év szabadságvesztésre ítélte, mivel perbeli szerepét emberölésben való közreműködésnek minősítették.³

Lengyelországban 1995 augusztusában egy nyolcvanesztendős nyugalmazott bírónő, *Maria Gurowska* ellen emeltek vádat azért, mert 1952-ben egy koncepciós perben halálra ítélte August Emil Fieldorf tábornokot, a honi hadsereg diverziós tevékenységeikért felelős parancsnokát. Gurowska meghalt, mielőtt az ügy a bíróság elé került volna. 1998 októberében kihallgatták a 79 éves sztálinista korszakbeli ügyészt, *Helene Wolinskát*, azzal gyanúsították, hogy bizonyítékokat koholt, a letartóztatáskor nem tartotta be a törvényes rendelkezéseket, és 14 napig törvénytelenül tartotta fogva Fieldorfot. Wolinskát azzal vádolták, hogy hamis bizonyítékokat terjesztett elő, és közreműködött a lengyel sztálinista rendszer több száz ellenzőjének törvényes vádak nélküli letartóztatásában és fogva tartásában, közöttük például *Wladislaw Bartoszewski* ügyében is ő járt el, aki 1946 és 1948 között 18 hónapot töltött letartóztatásban törvényes vád nélkül. Wolinska 1956-ban, amikor egy mérsékeltebb kommunista vezetés került hatalomra, elvesztette az állását, és Londonba emigrált. 1998-ban, amikor a Varsói Kerületi Katonai Bíróság elfogatóparancsot bocsátott ki ellene, nem reagált az ellene felhozott vádakra, de kérte, hogy az angol hatóságok tagadják meg a kiadását, mivel szerinte nem voltak garantáltak a tisztességes eljárás feltételei, így kiadatására nem is került sor.⁴

Magyarországon a koncepciós perekben közreműködők jogi felelősségét sem a rendszerváltáskor, sem utána nem vizsgálták hivatalos eljárásban.

² Uo. 79. o.

³ Az idős asszony 2011-ben elnöki kegyelem folytán szabadulhatott a börtönből. <http://www.ceskenoviny.cz/news/zpravy/czech-president-klaus-pardons-prosecutor-in-horakova-s-trial/572931>

⁴ Anne Applebaum: The Three Lives of Helena Brus. Sunday Telegraph, 6 December 1998. <http://www.anneapplebaum.com/1998/12/06/the-three-lives-of-helena-brus/#>

Az 1956-os forradalom leverése után az igazságszolgáltatás ilyen kirívóan durva felhasználására már nem került sor, de továbbra is fennmaradt a párt közvetlen beleszólása az igazságszolgáltatás működésébe. A pártállam igazságszolgáltatást érintő tevékenységének titkosságára jellemző, hogy csak 2007 végén került elő az a nyolcezer oldalnyi levéltári anyag, amely az igazságszolgáltatás kézi vezérlését végző, 1957 és 1988 között működő koordinációs bizottság tevékenységéről szól. A bizottságot az MSZMP KB titkára vezette, tagja volt a belügyminiszter, az igazságügy-miniszter, a legfőbb ügyész, a Legfelső Bíróság elnöke, az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának vezetője. A bizottságot 1957-ben azzal a feladattal hozták létre, hogy az igazságszolgáltatás és a belügy szereplőinek munkáját összehangolja egymással és a párt iránymutatásaival. A bizottság 1988-ig működött.⁵ Az a tény, hogy a bíróságokat is érintően ilyen típusú koordináció folyt, olyan mértékben titokban maradt, hogy *Révész Béla* kutatásainak napvilágra kerüléséig, tehát 2008-ig, még a témával foglalkozó kutatók sem tudtak e szervezet létezéséről.⁶

Az igazságszolgáltatás 1956 utáni tevékenységének visszaélései két területen nyilvánultak meg. Az egyik a forradalom utáni megtorlások keretében induló büntetőeljárások, a másik az alapvető szabadságjogok gyakorlásának büntetőjogi üldözése volt.

Bár a rendszerváltást megalapozó Nemzetikerekasztal-tárgyalásokon közvetlenül nem vetődött fel az az igény, hogy az egykori jogtalan elítélések ügyét rendezni kellene, az egypárti parlament 1989-ben a rendszerváltó törvények mellett elfogadta az 1956-os népfelkeléssel összefüggő elítélések orvoslásáról szóló törvényt.

Az első semmisségi törvény

Az 1989. évi XXXVI. törvény az 1956-os népfelkeléssel összefüggő elítélések orvoslásáról című első semmisségi törvény tulajdonképpen annak a kormány által elrendelt vizsgálatnak a következményeként született, amelyet 1989-ben folytattak le, és amely a *Nagy Imre* és társainak 1989. július 6-án bekövetke-

⁵ A dokumentumok megtalálásáról és néhány dokumentum tartalmáról beszámolt Szlazzsánszky Ferenc: A nagy fogás. *Hetek*, 2008. január 25. <http://hetilap.hetek.hu/index.php?cikk=67408>

⁶ Révész Béla tervezi, hogy a nyolcezer oldalas dokumentumot az OSA Archívumon belül létrehozott Párhuzamos Archívum keretében hozzáférhetővé teszi. <http://www.osa.ceu.hu/updates/2007/2007-10-17-hu.shtml>.

zett⁷ jogi rehabilitálása után megoldást keresett a mintegy harminc évvel korábban elkövetett törvénytelenések orvoslására.

A törvény alkotóinak – az indoklás szerint – az volt a céljuk, hogy az 1956-os „események” újraértékelésével segítsék a közmegegyezést és a társadalmi megbékélést. A jogalkotó azt mondta ki ebben a törvényben, hogy „*a politikai bűncselekmények miatti elítéléseknek nem volt jogalapjuk*”. A Legfelsőbb Bíróságtól azonban lehetett kérni az említett időszakon belül, a népfelkeléssel összefüggésben (amikor tehát nincs szó halmazatról) méltányolható körülmények között elkövetett köztörvényes bűncselekmény miatti elítélés, valamint az 1. §-ban meghatározott időhatáron kívüli, de az említett időszak eseményeivel kapcsolatos politikai vagy méltányolható körülmények között elkövetett más bűncselekmény miatti elítélés semmissé nyilvánítását.

A törvényhozók a büntetések hátrányos következményeinek felszámolására is gondoltak, amikor felhívták a Minisztertanácsot, hogy gondoskodjon a semmissé nyilvánított elítélésekkel érintett személyek társadalombiztosítási helyzetéről.⁸ Ennek nyomán született meg a 108/1989. MT rendelet. Az elítélés semmisségét az elítélt vagy hozzátartozója kérelmére az első fokon eljáró bíróság által rendelte igazolni.⁹ A semmissé nyilvánítás alapját a következőképpen tisztázta a törvény indokolása: „*Nem megbocsátástól vezérelt gesztus értékű elhatározásról van szó, hanem annak kinyilvánításáról, hogy a politikai bűncselekmények miatti elítéléseknek nem volt jogalapjuk.*”

A törvény általános indoklása a következőket mondja: „*A hazánkban megindult politikai átalakulás során megkezdődött az átmenet a parlamentáris demokráciára épülő jogállam felé. A demokratikus társadalmi és politikai viszonyok kialakulásának akadályait részben sikerült már felszámolni. Az 1956-os események valóságghű, mai értékrendünk szerinti értékelése, és ennek magasszintű jogszabályban való kinyilatkoztatása az egyik állomás a közmegegyezés és társadalmi megbékéléshez vezető úton.*”

A semmisség törvény általi kimondása azért volt szükséges, mert az előterjesztő szerint az egyedi esetenként való elbírálás meghaladta volna a bíróságok teljesítőképességét, továbbá „*a megtorlás áldozatainak rehabilitálása kiemelkedő politikai jelentőségű, indokolt ezért, hogy erről az Országgyűlés törvényt alkosson*”.

Az indoklás megemlíti, hogy „*a hatalmi ágak szétválásának követelményére tekintettel nem lenne helyes a korabeli elítéléseket a büntető eljárási*

⁷ <http://www.historia.hu/archivum/2004/0401rainer.htm>

⁸ 1989. évi XXXVI. törvény 4. §

⁹ 1989. évi XXXVI. törvény 6. §

jog kategóriái szerint minősíteni. A megalapozatlan és törvénysértő ítéletet a bíróság eljárásjogi értelemben megsemmisíti, azaz hatályon kívül helyezi. Az Országgyűlés azonban nem a bíróság jogkörében jár el, és nem az elítélések megalapozottságát és törvényességét vizsgálja. A semmisnek tekintés az elítélt jogi, erkölcsi és politikai rehabilitálását jelenti.”

A 2. §-ban az 1. §-hoz képest azt látjuk, hogy az elítélés nem harci cselekménnyel összefüggően történt, ezekben az esetekben egyéni felülvizsgálatra van szükség.

A 3. § a törvény által meghatározott időn kívül született elítélésekkel kapcsolatban egyéni felülvizsgálat alapján állapítják meg, hogy cselekmény összefüggésben volt-e a népfelkeléssel.

A 6. §-ra azért volt szükség, mert – ahogy a törvény indoklásában olvasható – „*a törvény által kinyilvánított semmisség az érintettek részére akkor jelent valóságos elégtételt, ha hivatalos igazolást kapnak arról, hogy elítélésük a törvény hatálya alá tartozik*”.

Mint a törvény szövegéből és az indoklásból is látható, a törvény elfogadásának legfőbb indoka az igazságszolgáltatás szervezeteinek „kímélete”, annak megelőzése, hogy a bíróságokat nagy mennyiségű rendkívüli jogorvoslat árasssa el. Ekkor még a hatályos büntetőeljárás törvény (1973. évi I. tv.) két rendkívüli jogorvoslati eszközt is biztosított a hibás, vagy törvénysértő jogerős ítéletek felülvizsgálatára. Az egyik – a Nagy Imre ügyében is használt – törvényességi óvás, amelyet a legfőbb ügyész vagy a legfelsőbb bíróság elnöke terjeszthetett elő, a másik a perújítás, amelyet az ügyész, a vádlott (vagy halála esetén hozzátartozója), vagy a védő terjeszthetett elő.

Kétségtelen, hogy a bíróságok megnövekedett munkaterhe mellett nehézséget okozott volna, ha minden egyes törvénysértő ügyben külön indult volna rendkívüli jogorvoslat folytán eljárás. Az sem vitatható, hogy ha az érintetteknek kellett volna személyesen eljárniuk a rendkívüli jogorvoslatok ügyében, akkor ez – a megmaradt dokumentumok és egyéb bizonyítékok hiányosságai miatt – nehézséget okozott volna. Mindamelllett a törvény megalakítása mögött az a megfontolás is meghúzódhatott, hogy ily módon elkerülhetővé válik az egykori ügyek nyilvános megvitatása, és különösen az eljárásban részt vevők személyes felelősségének vizsgálata. Erre a körülményre kifejezetten utalt *Zinner Tibor*, egy az ELTE-n 2009. november 19-én megtartott konferencián¹⁰. A kerekasztal-beszélgetés résztvevőjeként elmondta, hogy maga is tagja volt a törvényeket megalapozó kutatásnak, ahol

¹⁰ A konferenciáról beszámolt a Jogtörténeti Szemle 2010. évi 2. száma.

a kormányzati megbízás fontos eleme volt, hogy olyan megoldást kell találni, amellyel elkerülhető a személyes felelősség vizsgálata.

A második semmisségi törvény

Rövid időn belül, még 1990 tavaszán, a választások előtt újabb semmisségi törvényt alkotott az egypárti parlament. Ennek megalkotásában szerepet játszott az a felismerés, hogy nemcsak az 1956 és 1963 közötti megtorlások nem állják ki a jog és igazságosság próbáját, hanem már 1956 előtt is követtek el olyan tetteket a hatalom birtokosai, amelyek jogi orvoslásért kiáltanak. Ezt tűzte célul az 1990. évi XXVI. törvény, az 1945 és 1963 közötti törvénytörő elítélések semmissé nyilvánításáról (második semmisségi törvény).

Ez a törvény a koncepciók perék Király Tibor által megfogalmazott kategóriái közül elsősorban a harmadik csoportba sorolt koncepciók elítélések orvoslására szolgált. A törvény indokolása kifejti, hogy mivel *„az igen nagyszámú koncepciók büntetőügy egyedi felülvizsgálata nem lehetséges, ezért a meghatározott időszakban és bűncselekmények miatt történt elítéléseket törvény nyilvánítja semmisnek”*.

Az első két semmisségi törvénynek *három jogalkotási sajátossága van*. Az *első* az, hogy mint láttuk, dogmatikailag az lett volna a kézenfekvő megoldás, hogy rendkívüli perorvoslat keretében történjen meg a rehabilitáció, ez azonban az igazságszolgáltatás és az érintettek számára nagy terhet jelentett volna. Így született az a megoldás, hogy a semmisséget a törvény mondja ki. Ebből a megoldásból adódik a *második sajátosság*: a hatalmi ágak elválasztásának kérdése. Beavatkozhat-e a törvény a bíróság által elbírált büntetőügyekbe oly módon, hogy semmisnek mondja az elítélést?¹¹ Erre a dilemmára mindkét törvénynek az a válasza, hogy *„az Országgyűlés nem a bíróság jogkörében jár el, nem az elítélések megalapozottságát és törvényességét vizsgálja”*, hanem az elítélt *„jogi, erkölcsi és politikai rehabilitálását”* mondja ki. A semmisségi törvények *harmadik sajátossága*, hogy e törvényekkel az Országgyűlés *ex tunc* hatállyal nyilvánított „nem bűncselekmény” olyan cselekményeket, amelyeket korábban annak tartottak. Így a semmisségi törvények elszakadnak az elkövetés és az elbírálás idején hatályos pozitív jogtól. A pozitív joggal szemben „a civilizált nemzetek által elismert

¹¹ Király Tibor: i. m. 80. o.

általános jogelveknek” (Emberi jogok európai egyezménye 7. cikk 2. pont) adnak elsőbbséget.¹²

Kónya István bíró a törvényekkel kapcsolatban kifejtette, hogy az első és a második semmisségi törvény megalkotása több problémát is felvetett. Az érintett perek felülbírlása a hagyományos eljárási rendben nem volt kivitelezhető. Ilyen nagyszámú ügy ugyanis megbénította volna a teljes büntető igazságszolgáltatási rendszert. A bizonyítás gyakorlatilag megoldhatatlan feladatot jelentett volna, nem beszélve a semmissé nyilvánítást kérelmezőket sújtó hosszú várakozásról. A törvények ezért a semmisség kimondásának feltételéül az elítélés igazságtalanságát, az elítélt vagy hozzátartozója erre irányuló kérelmét és az igazolás kiállítását szabták. *„A semmisség ugyanakkor nem jelentette a korábbi ítéletek hatályon kívül helyezését eljárásjogi értelemben (minthogy a hatalmi ágak szétválasztásának követelménye miatt az Országgyűlés nem veheti át a bíróságok jogkörét), sokkal inkább az elítéltek politikai, jogi és erkölcsi értelemben vett rehabilitációját juttatta kifejezésre, miként az a törvények indokolásából is kitűnik.”*¹³

A törvény indoklása is a felülbírlatra szoruló ügyek nagy számára hivatkozik, és a következőket mondja: *„A koncepciós ügyek felülvizsgálatára létrehozott, büntetőjogászokból álló bizottság vizsgálatának megállapításai alapján egyrészt körülhatárolható az az időszak, amelyben nagy számban hoztak koncepciós jellegű, törvénytől eltekintő ítéleteket, másrészt meghatározhatók azok a bűncselekmény-csoportok, amelyek miatt az adott időszakban történt elítélések általában koncepciós jellegűnek tekinthetők. A Javaslat, ebből kiindulva, az 1945. január 1-je és 1963. április 4-e közötti elítélésekre vonatkozik. Az utóbbi időpont meghatározását az indokolja, hogy az 1963. április 4-e alkalmából, az 1963. évi 4. törvényerejű rendelettel meghirdetett közkegyelem jelentette hazánkban a politikai konszolidáció kezdetét.”*

A törvények elfogadása után rövid idővel számos probléma merült fel azok értelmezésével, alkalmazásával és a jogrendszer egészébe illeszkedésükkel kapcsolatban. A törvényt kritizáló álláspontok alkotmánybírói beadványok formáját öltötték. Az egyik ilyen indítvány, amelyet az Alkotmánybíróság a 652/B/1992. számon bírált el, az indítványozó az 1990. évi XXVI. törvény 1. § (2) bekezdését az alkotmány 57. § (1) és (2) bekezdésével tartotta ellentétesnek. Álláspontjának alapja a konkrét ügyben benyújtott törvényességi óvás iránti kérelem elutasítása, aminek következtében sérelmezi

¹² Uo. 81. o.

¹³ Kónya István: Amit a semmisségi törvények nem oldottak meg. In: Kahler Frigyes (szerk.): A semmisségi törvények. Büntetőjogi tanulmányok. III. Kairosz Kiadó, Budapest, 2002, 197. o.

„azt a bírói gyakorlatot is, mely elzárja a törvénysértő ítélettel jogerősen elítéltet attól, hogy amennyiben az 1990. évi XXVI. tv. alapján elítélését nem lehet semmisnek tekinteni, ez esetben szabályszerű büntető eljárás keretében bizonyíthassa, hogy a terhére megállapított bűncselekményt, vagy bűncselekményeket nem követte el”.

Az AB szerint az indítvány alaptalan. A döntés indokolása szerint „A Tv. 1. § (2) bekezdése és az Alkotmány 57. § (1) bekezdése között nincs összefüggés. Az 57. § (1) bekezdésben a független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyalásához biztosított alapjog nem jelent alkotmányos alapot annak követelésére, hogy a jogerős ítélettel lezárt ügy ismét bíróság elé kerüljön. Ugyancsak nincs összefüggés a Tv. vitatott rendelkezése, és az 57. § (2) bekezdésben meghatározott ártatlanság védelme között. A bűnösséget jogerősen megállapító ítélet alapja éppen az, hogy megdőlt az ártatlanság védelme. Az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata szerint a törvény általi megkülönböztetés önmagában nem alkotmányellenes, feltéve, hogy nem sérti az állampolgárok egyenlő méltóságát, és nem ütközik az Alkotmány által védett alapjogokba. A múlt rendszerben sérelmet szenvedetteknek nincs alanyi joga arra, hogy az őket ért hátrányok ténye miatt bármilyen elégtételben részesüljenek. A jóvátételi folyamat politikai indíttatású; az államnak nincs jogi kötelezettsége a jogsérelmek orvoslására. Mivel az 1945 és 1963 között, bűncselekmény miatt elítéltek nem eleve jogosultak elítélésük sajátos szempontú felülvizsgálatára, a kedvezményezettek köre tekintetében csak az önkényes megkülönböztetés tekinthető alkotmányellenesnek. A megkülönböztetés akkor önkényes, vagyis a törvényhozó az egyenlő méltóság alkotmányos követelményét akkor sérti meg, ha a megkülönböztetésnek nincs ésszerű, elfogadható oka. A Tv. e tekintetben sem alkotmányellenes. Az a szabályozási koncepció, hogy csak meghatározott bűncselekmények esetében kell az elítélést semmisnek tekinteni, nem önkényes és nem ésszerűtlen.”¹⁴

Összefoglalva: az első két semmisségi törvény egyrészt meghatározza a bizonyos időszakban elkövetett bizonyos bűncselekmények elkövetése miatti elítélések kollektív semmisségét, másrészt a törvények indoklásai azt az álláspontot tartalmazzák, hogy e törvények nem sértik a hatalmi ágak szétválasztásának elvét, mivel az Országgyűlés nem az ítéletek megalapozottságának és törvényességének hiányára hivatkozva helyezte hatályon kívül az ítéleteket, hanem a meghurcolt, ártatlan állampolgárok erkölcsi és politikai

¹⁴ 652/B/1992. AB határozat.

rehabilitálását célozta. Ezzel együtt a törvények *expressis verbis* ezt nem tartalmazzák ugyan, de a törvényhozó lényegében azt rögzítette ezekben a törvényekben, hogy az egykori elítéléseket előidéző jogrend, maguk a törvények és az azok alapján indult eljárások nem feleltek meg a jogállami követelményeknek, ezért az újonnan alakuló jogállam az elítélésekhez fűződő jogkövetkezményeket nem is tarthatja fenn.

A harmadik semmisségi törvény

Az 1963 és 1989 között elkövetett egyes állam és közrend elleni bűncselekmények miatt történt elítélések semmissé nyilvánításáról szóló 1992. évi XI. törvényt két évvel az első szabad választások után, már a demokratikusan megválasztott Országgyűlés fogadta el (harmadik semmisségi törvény).

Ez a törvény az előző két törvénytől eltérő jogi megoldást követ azáltal, hogy nem azt mondja, hogy az elítélés „semmissnek tekintendő”, hanem a bíróságnak kell különleges eljárásban semmissé nyilvánítania az ítéletet¹⁵.

A törvény időbeli hatálya túllép a korábbi két semmisségi törvényben használt 1963-as határon, és a törvénytelen eljárások miatti semmisséget 1989-ig hatóan megállapíthatónak tartja. Az időbeli hatály kiterjesztésének az az indoka, hogy az 1964. évi 4. tvr. lezárta ugyan a forradalom megtorlási hullámát, de csak formálisan. A törvényerejű rendelet alapján mintegy 3480 elítélt került szabadlábra, azonban továbbra sem engedték el a forradalom és szabadságharc fegyveres harcosait, akiknek a cselekményét köztörvényes büntettnek (legtöbbször emberölésnek) minősítették. Nagyjából hatszáz és nyolcszáz közé tehető azoknak a száma, akik továbbra is börtönben maradtak, de a kiszabadultak rendőri zaklatása és munkajogi diszkriminációja sem szűnt meg. A jogsérelmek orvoslására elvileg a büntetőeljárás-jog rendkívüli jogorvoslati eszközei rendelkezésre álltak ugyan, de a rendkívüli jogorvoslat intézményei tehetetlenül álltak azokkal az elítélésekkel szemben, amikor az elítélés megfelelt ugyan a jogi normáknak, de az elítélés alapja amorális jogi norma volt.¹⁶ Ugyancsak kezelhetetlenek voltak azok az elítélések, ahol az elítélések „hibátlan” normára hivatkozással történtek, de azokat törvénytörő módon alkalmazták. Ezekben az esetekben a rendkívüli peror-

¹⁵ 4. § (1) A semmissé nyilvánítási eljárásra – a (2) bekezdésben meghatározott eltérésekkel – a különleges eljárásoknak a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény (Be). 356. §-ában meghatározott általános szabályai az irányadók.

¹⁶ Kahler Frigyes: A harmadik semmisségi törvény. In: Kahler Frigyes (szerk.): i. m. 189. o.

voslatok rendszerint bizonyítási nehézségekkel is jártak. Az első két semmisségi törvény egyebek között ezért is operál *ex lege* semmisséggel, ami sok bírálatot váltott ki a szakemberek körében.¹⁷

Sajátossága ennek a törvénynek az is, hogy a semmisség megállapítását feltételhez köti: „*ha a bűncselekmény elkövetése az 1976. évi 8. törvényerejű rendelettel kihirdetett Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában rögzített alapjogok gyakorlását vagy az abban foglalt elvek és célok megvalósítását jelentette*”.¹⁸ Tehát az elítélés azért semmis, mert a jog gyakorlása kizárta a büntethetőséget.

A törvény megalkotását az indokolta, hogy a törvény által megjelölt időszakban, tehát 1963 és 1989 között is gyakran fordultak elő olyan elítélések, amelyek ellentétesek voltak az emberi jogokkal és az alkotmányban foglalt elvekkel. „*A harmadik semmisségi törvénnyel érintett bűncselekmények ismeretében ilyen jogok voltak például a sajtószabadság, a véleménynyilvánítás szabadsága, a mozgás és a tartózkodási hely megválasztásának szabadsága, a békés gyülekezés. Ezzel a lépéssel a törvény gyakorlatilag kizárta a büntethetőséget a tárgyalt cselekmények esetében.*”¹⁹ Az említett jogok gyakorlását azonban a Legfelsőbb Bíróság szerint nem lehet kiterjesztően értelmezni. Álláspontja szerint: „*A hadkötelesnek a katonai szolgálati kötelezettség teljesítése alóli kibúvás céljával történt tiltott határátlépése nem tekinthető a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában gyakorolt alapjogok gyakorlásának...*”²⁰, tehát az ilyen bűncselekmény miatt elítélés semmiképp sem nyilvánítható semmissé.

A törvény indoklása megállapítja, hogy „*az állampolgári jogok kiszélesedésével nyilvánvalóvá vált, hogy a büntetőjognak ki kell vonulnia az életviszonyok számos olyan területéről, amely eddig a szabályozási körébe tartozott. E törvény szelleméből következik az az igény, hogy azon személyek esetében, akiket pusztán az alapvető emberi jogok gyakorlása vagy e célok megvalósítása érdekében kifejtett magatartásuk miatt ítélték el, törvényi lehetőség nyíljon az őket sújtó ítéletek semmissé nyilvánítására.*”

„*A törvényjavaslat által felölelt időszak már nem közelíthető meg pusztán az amorális normák létének oldaláról, sokkal inkább az ítélkezési gyakorlat*

17 A bírálat oka egyebek között az volt, hogy a törvények egyrésztől szűk körben állapították meg a semmissé nyilvánítható cselekmények körét, másrészt az, hogy nem adtak lehetőséget a bírói mérlegelésnek, és ezzel kizárták a korrekciós lehetőségeket. Szintén alapos volt az a felvetés is, hogy az 1963. április 4-i időhatárral nem lehet lezárni a tömeges jogorvoslatra szoruló ügyeket.

18 1992. évi XI. törvény 1. §.

19 Kahler Frigyes: i. m. 191. o.

20 BH, 1994/579.

volt olyan, amely ellentétben állt a nemzetközi és az akkor hatályos alkotmányban is megfogalmazott és rögzített jogelvekkel. A törvényjavaslatnak az a szándéka, hogy tisztességgel lezárja végérvényesen azt a történelmi és politikai vizsgálódást a büntető-ítélkezés területén.”²¹

„A jelen törvényjavaslat meghatározott időbeni felső határa 1989. október 15-e, természetesen azért, mert ekkor lépett életbe a politikai egyeztető tárgyalások első jelentős eredményeként, konszenzuson alapuló Büntető Törvénykönyv-módosítás, amely a jelentős változtatásokat keresztülvezette az állam és a közrend elleni bűncselekményekről szóló fejezetek kapcsán, a ma is hatályos Btk-nak ez a része akkor alakult ki.”²²

Ez a törvény megjelölt tehát egy semmisségi okot, amelynek alapján – minden egyes esetben (amikor az eljárást indítványozzák) külön-külön, egyedileg – a bíróság különleges eljárásban nyilváníthatja semmisnek az ítéletet a törvényben meghatározott feltételek fennállása esetén.

A harmadik semmisségi törvénynek tehát már nem a bíróságok tehermentesítése volt az elsődleges célja, hiszen ezekkel az ügyekkel – akár különleges eljárásban is – a bíróságnak foglalkoznia kellett. Itt a fő érv az egykori áldozatok kímélete azáltal, hogy nem nekik kell bizonyítaniuk, hogy elítélésük ellentétes volt az alapvető emberi jogokkal.

Ez a törvény jóval több alkotmányos kérdést vetett fel, mint az előző ket-tő. Ezúttal nemcsak magánszemélyek, hanem például a Tatabányai Városi Bíróság is az Alkotmánybírósághoz fordult, kérve a törvény alkotmányellenességének kimondását. Az AB 1459/B/1992. szám alatt bírálta el a törvény ellen benyújtott indítványokat.

Az AB a törvény ellen benyújtott indítványokat elutasította, de egyúttal összefoglalta a semmisségi törvények mellett felhozható alkotmányos érveket. A határozat indokolása megállapítja „a Tv. alkotmányosságának vizsgálatára több indítvány érkezett. A Tatabányai Városi Bíróság az elítélések semmissé nyilvánítása iránt Bs. 3-4., Bs. 8-9. és Bs 11-21. szám alatt folyamatban levő ügyek felfüggesztése mellett fordult az Alkotmánybírósághoz. A bíróság álláspontja szerint a Tv. az Alkotmánnyal »ellentétben állónak látszik«, ezért alkotmányellenességének megállapítását és megsemmisítését indítványozza. A bíróság indítványában hivatkozik az alkotmány 2. § (1) bekezdésében meghatározott jogállamiságra és annak alapvető elemére, a jogbiztonságra, a visszamenőleges hatály tilalmára, valamint arra, hogy az

²¹ Balsai István igazságügy-miniszter 1992. január 27-i parlamenti felszólalása. <http://www.parlament.hu/naplo34/170/1700025.html>

²² Uo.

Alkotmány 30/A. § (1) bekezdésének h) pontja szerint az egyéni kegyelmezési jogkör a köztársasági elnököt illeti meg. A magánszemély indítványozó a Tv. 1. §-ában, a bűncselekményekre adott felsorolás alkotmányellenességének megállapítását és megsemmisítését kérte. Álláspontja szerint a törvény hatálya alá tartozó bűncselekmények taxatív felsorolása ellentétes az Alkotmány 70/A. §-ában foglalt előírással, mert alkalmat ad a politikai meggyőződésből bűncselekményt elkövetett személyek közötti hátrányos megkülönböztetésre és nem biztosít jogegyenlőséget. A Tv. azon rendhagyó törvények sorába tartozik, amelyek a múlt rendszer koncepciók büntető jogalkotásával és jogalkalmazásával okozott sérelmeket a magyar jogrendszerben addig nem ismert megoldással, a jogerős ítéletek semmissé nyilvánításával orvosolja. Az 1945 és 1963 közötti jogerős elítélések ex lege semmissé nyilvánításának részben politikai, részben jogtechnikai indokai voltak. A békés, demokratikus átalakulás igényelte a koncepciók és megtorló ítéletek áldozatainak jogi, erkölcsi, politikai rehabilitációját. Ugyanakkor azonban a törvények megalkotásának alapjául szolgáló vizsgálatok feltárták, hogy a jogsértések orvoslása a büntetőeljárás hagyományos jogorvoslati eszközeivel sem érdemi, szakmai okokból nem oldható meg (a jogtalanság nem csupán az ítékezésben, hanem a jogalkotásban és a jogalkalmazás irányításában is fellelhető volt), sem gyakorlati, technikai okokból (az ügyek tömegessége, a büntető iratok hiányai miatt). Az igazságügy-miniszter nyilatkozata szerint az ex lege semmisség a vizsgált időszakra nem volt alkalmazható. Egyrészt a hatalmi ágak elválasztása azt kívánta, hogy a semmisséget bíróság mondja ki, és 1963 után sem az érintettek száma, sem az ítéleti tényállások elégtelensége, sem az iratok hiánya nem indokolta ezen elv csorbítását. Másrészt az érdemi bírói közreműködés mellőzhető volt, mivel a tényfeltáró bizottság vizsgálatai alapján kialakított bűncselekménykörbe beletartoznak olyan magatartások is, amelyeket a hatályos Btk. is büntetni rendel.”

„Önmagában nem alkotmányellenes az, hogy a törvényalkotó az ügyek viszonylag nagy számában, az elítélt javára, a büntetőeljárás rendkívüli jogorvoslati mellett, a semmissé nyilvánítási eljárás útján is lehetővé tette a jogerő áttörését. A Tv. kapcsán az ex post facto jogi rendezés több összefüggésben is felmerül. A visszaható hatályú büntetőjog-alkotás és jogalkalmazás tilalmát az Alkotmánybíróság a 11/1992. (III. 5.) AB határozatban fejtette ki részletesen. Az állam büntető hatalmának törvényben meghatározott határai és feltételei nem változtathatók meg annak terhére, akinek cselekményét büntetőjogilag megítélik. Sem a büntetőpolitika változása, sem az eljáró hatóságok mulasztása vagy hibája nem eshet az elkövető terhére. Ebből

következik a bármely vonatkozásban súlyosabb elbírálást eredményező visszaható törvény alkotmányellenessége (ABH 1992, 88.). Ugyanakkor ebből nem következik annak alkotmányos tilalma, hogy a társadalom értékrendjében bekövetkezett változás az elítélt javára érvényesíthető legyen.”

Az AB álláspontja szerint „az Egyezségokmány rendelkezéseinek zsinórmértékül alkalmazása nem visszaható hatályú jogalkalmazás, még akkor sem, ha a múltbeli ítéletek semmissé nyilvánítása kérdésében olyan rendelkezések figyelembevételét igényli, amelyek az elítélés időpontjában vagy még nem rendelkeztek nemzetközi jogi értelemben vett kötelező erővel, vagy még nem voltak a magyar jogrendszer részei. Az Egyezségokmányt a Tv. a bíróság jelen idejű döntésének fogódzójaként határozza meg, a semmisség kérdésében hozandó döntésnek ezzel jelöli ki az alapját és a határait; az Egyezségokmányban jelöli meg azt az értékrendet, amelynek fényében a korábbi ítéleteket felül kell vizsgálni. A jelen jogállami értékrend figyelembevétele az elítélt javára történik, így normatív összevetése a múltbeli jogerős bírósági határozatokkal nem alkotmányellenes. Kétségtelen, hogy a semmisség kérdésében való állásfoglalás nem egyszerű jogalkalmazói feladat. Az Egyezségokmányban foglalt alapjogok, elvek, célok azonban nem értelmezhetetlenek, különös tekintettel arra, hogy az egyes alapjogok mellett szerepelnek e jogok lehetséges korlátozásának esetei is.

A nemzetközi egyezmény egységes értelmezése és alkalmazása természetesen kívánatos a büntető jogalkalmazás alkotmányossága szempontjából, azonban ennek feltételei egyrészt a Legfelsőbb Bíróság részéről szükség esetén gyakorolt elvi irányítással, másrészt a semmissé nyilvánítási eljárásban rendelkezésre álló jogorvoslati lehetőséggel megteremthetők. A bíróság jogértelmező tevékenységéhez rendelkezésre áll az Alkotmánybíróság eddigi alkotmányértelmezése az alapjogok tekintetében. Önmagában tehát az, hogy a Tv. az Egyezségokmány rendelkezéseit jelöli meg olyannak, amellyel a jogerős ítéletben megállapított bűncselekményt a bíróságoknak össze kell vetni, és amelynek alapján az elítélés semmisségéről döntenüik kell, nem teszi a jogszabályt alkotmányellenesen határozatlanná.”

A határozat kimondta: „Az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata szerint a törvény általi megkülönböztetés önmagában nem alkotmányellenes, feltéve, hogy nem sérti az állampolgárok egyenlő méltóságát, és nem ütközik az Alkotmány által védett alapjogokba. A múlt rendszerben sérelmet szenvedetteknek nincs alanyi joga arra, hogy az őket ért hátrányok ténye miatt bármilyen elégtételben részesüljenek. A jóvátételi folyamat politikai indíttatású; az államnak nincs jogi kötelezettsége a jogsérelmek orvoslására. Mivel az

1963 és 1989 között, bűncselekmény miatt elítéltek nem eleve jogosultak elítélésük sajátos szempontú felülvizsgálatára, a kedvezményezettek köre tekintetében csak az önkényes megkülönböztetés tekinthető alkotmányellenesnek. A megkülönböztetés akkor önkényes, vagyis a törvényhozó az egyenlő méltóság alkotmányos követelményét akkor sérti meg, ha a megkülönböztetésnek nincs alkotmányos indoka vagy ésszerű, elfogadható oka. Nem alkotmányellenes, ha a törvény megítélésében egy tekintet alá eső ügyek csoportjából valami kimarad, habár méltányosságból oda volna sorolható. A méltányossághoz senkinek nincs alkotmányos joga.”

„Nem alkotmányellenes a politikai motívumú, a múlt rendszerrel szembeni politikai beállítottságból elkövetett, de a Tv. hatálya alá be nem sorolt bűncselekmény miatti elítélések semmisségi felülvizsgálatának kizárása sem. Az Alkotmánybíróság az elévülésről állást foglaltó 11/1992. (III. 5.) AB határozatban a jogbiztonsággal ellentétesnek találta olyan fogalmak használatát, mint a »politikai ok«, mivel nem határozható meg a szükséges egyértelműséggel, hogy mi és milyen értékrendhez képest minősül politikai oknak (ABH 1992, 92.). Kétségtelen, hogy jelen esetben az ehhez hasonlóan megfogalmazott feltétel nem a polgárokra hátrányos, hanem a bűncselekmény miatt elítéltek szempontjából előnyös felülvizsgálat lehetőségét szolgálná, azonban a jogbiztonság, a jogerő tisztelete mint alkotmányos érték és követelmény indokolja, hogy a törvény kerülje az olyan bizonytalan feltételek meghatározását, amelyek parttalanná tennék a jogerőt feloldó semmisségi eljárás megindítását.”²³

A harmadik semmisségi törvény elfogadása és a vele szemben támasztott alkotmányos kifogások elbírálása után az a látszat keletkezett, hogy a kommunista rendszer igazságszolgáltatási szervei által elkövetett jogtalanságok semmisségi törvények általi orvoslása ezzel befejeződött, és már nincs szükségére rendkívüli jogalkotási lépésekre. 2000-ben, tíz évvel az első szabad választások után azonban a kormány újabb semmisségítörvény-javaslatot terjesztett az Országgyűlés elé.

A negyedik semmisségi törvény

A 2000. évi CXXX. törvény által elfogadott negyedik semmisségi törvény az 1956. évi forradalom és szabadságharc utáni leszámolással összefüggő elítélések semmisségének megállapításáról rendelkezett.

²³ 1459/B/1992. AB határozat.

A jogszabály megalkotásának folyamatában az első elképzelés a Be. 284. § kiegészítése azzal a rendelkezéssel, hogy „felülvizsgálat kezdeményezésének van helye az 1944. március 19. – 1963. április 4-e között indított, a semmisségi törvényekkel nem orvosolható büntetőügyekben hozott jogerős ügydöntő határozat ellen, ha a terhelt elítéléséhez politikai megtorlás koncepciója által motivált megalapozatlanság, vagy eljárásjogi szabálysértés vezetett és a jogsérelem orvoslására más úton nem kerülhetett sor”.²⁴ Ezt az elképzelést azonban az igazságügyi tárca elvetette, és világossá vált, hogy „az eddigi semmisségi törvények nyomán anyagi jogi oldalról, azaz az egyes cselekmények, bűncselekmények felől közelítve nem lehet előrelépni. Ennek éppen a tényálláshoz kötöttség a legfőbb akadálya. A figyelem ezért a »primer megtorló gépezet« – politikai rendőrség, ügyészség és bíróságok felé fordult. A kádári megtorló gépezet kialakulása és működése körében keletkezett tudományos munkák meggyőzték a törvényelőkészítőt, hogy az 1956 után létrehozott »rendkívüli bíróságok« (statáriális tanácsok, népbírói tanácsok, a Legfelsőbb Bíróság Népbírói Tanács) továbbá a megtorló szervezet »eljárásjoga« felszámolta a tisztességes eljárás legalapvetőbb szabályait is.”²⁵

A törvényt 2000 decemberében fogadta el az Országgyűlés. A negyedik semmisségi törvény a korábbiaktól eltérő logikát követ, mert az első törvényhez hasonlóan az 1956-os forradalomban történt cselekmények miatti elítélést veszi célba ugyan, de közömbös az iránt, hogy az elbírált cselekményt a büntetőjog alapján hogyan minősítették. A törvény abból indul ki, hogy a gyorsított eljárások és a népbírói tanácsok, amikor úgynevezett „ellenforradalmi” ügyekben jártak el, nem feleltek meg az elfogulatlan és a pártatlan igazságszolgáltatás követelményeinek.²⁶ „A negyedik semmisségi törvény abból indul ki, hogy az említett – és az akkor ellenforradalmárnak tartott személyekkel szemben bevezetett – rögtönbíráskodás, gyorsított eljárás, illetve népbírói tanácsi eljárás nem felelt, és mai szemmel nézve nem is felelhetett meg olyan, az igazságszolgáltatással szemben megfogalmazott követelményeknek, mint az elfogulatlan vagy a pártatlan jogalkalmazás.”²⁷ Technikai szempontból a negyedik semmisségi törvény visszatért az első és második elődje által alkalmazott megoldáshoz. A semmisséget ugyanis a törvény állapítja meg, és arról az ügyben eljáró elsőfokú bíróság ad ki igazolást.

²⁴ Kahler Frigyes: Jogállam és diktatúra. Kairosz Kiadó, Budapest, 2005, 88–89. o.

²⁵ Uo. 89–90. o.

²⁶ Király Tibor: i. m. 83. o.

²⁷ Kahler Frigyes (2002): i. m.

A negyedik semmisségi törvény így három feltételt szabott a semmisség megállapításához: az elítélés rögtönbíráskodásban vagy gyorsított eljárásban, illetőleg népbírói tanácsban történt; az elítélt azonosult az 1956-os forradalom és szabadságharc eszméivel, céljaival; a bíróság megállapította, hogy a cselekmény a forradalommal összefüggésben vagy oksági viszonyban van. A feltételek teljesülése esetén az elítélés a törvény erejénél fogva semmis. A bíróság erről kiadott igazolása tehát pusztán deklaratív határozat. Az igazolás kiadását az elítélt, a védő, az ügyész, illetve – a terhelt halála után – a hozzátartozója kérelmezheti. Az igazolási eljárás szabályai megegyeznek a harmadik semmisségi törvény vonatkozó szabályaival (a különleges eljárások általános szabályainak alkalmazása, fellebbezés, büntügyi költségek viselése).

A törvény indoklása szerint „*az eltelt idő tapasztalatai mutatják, hogy nem maradéktalan az 1956. évi forradalommal és szabadságharccal összefüggésben történt elítélések orvoslása. Nem válhattak semmissé eddig olyan ítéletek, amelyeket a leszámolás igényéhez alakított eljárási rendben, politikai koncepció mentén hoztak. Az ilyen eljárásban hozott ítélet a büntetőeljárás hatályos rendelkezései szerint nem orvosolható, a 1989. évi XXXVI. törvény hatálya alá nem vonható.*” A leszámolás igényéhez alakított eljárási rendben a rögtönbíráskodást, a gyorsított eljárást, illetve a népbírói tanács ítélezését érti.

A törvény általános indoklása kimondja továbbá, hogy „*a törvény szerinti szabályozás nem újragondolja az eddigi semmisségi törvények rendszerét, hatályát, hanem új szempontok alapján határoz meg semmisségi okokat. Ez azt is jelenti, hogy a korábbi semmisségi törvény alapján hozott döntéseket nem kell felülvizsgálni, és a törvény szerinti semmisségi ok sem helyettesíti valamely korábbi semmisségi törvényben meghatározott okot.*”

A törvényt az Országgyűlés a 2000. december 12-i ülésnapján fogadta el. Az előterjesztő országgyűlési felszólalásában kiemelte, hogy az első három semmisségi törvény ellenére nem történt meg az olyan ítéletek semmissé nyilvánítása, amelyeket a leszámolás igényéhez alakított statáriális eljárás során és kifejezetten egy adott politikai koncepció szerint hoztak, annak érvényesülése és nem az igazságosság érvényesítése céljából. A miniszter kifejtette, hogy a semmisségi törvények természetéből adódik, hogy azok elszakadnak az elkövetés és az elbírálás idején hatályban lévő tételesjogtól; az utóbbi főleg egy magasabb jogi értékrendet rendelnek, és így nem a szorosán vett anyagi jogon nyugvó jogértelmezési kritika vezet a semmisségi törvények megalkotásához, hanem csakis egy külső szempont: a jogalkotó értékrendje.²⁸

²⁸ http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=36&p_ulin=171&p_felsz=2&p_szoveg=semmiss%E9g&p_felszig=2

Vannak, akik a negyedik semmisségi törvényt „Tóth Ilona-törvényként” emlegetik. *Tóth Ilonát* és három vádlott-társát, *Gönczi Ferencet*, *Gyöngyösi Miklóst* és *Kovács Ferencet* az 1956 utáni büntetőügyek egyikében halálra ítélték és kivégezték. Tóth Ilona forradalmi szerepe, pere mindmáig vitatott és ellentmondásos kérdés. Amit biztosan tudunk: a forradalom kirobbanásakor 24 éves, tehetséges és kivételes egyéniségű szigorló orvosnő a Szövetség utcai kórházban volt belgyógyászati gyakorlaton. Október 25-től a Péterfy Sándor Utcai Kórház munkájába kapcsolódott be, majd letartóztatásáig a Szent Domonkos utcai részleg megbízott vezetője lett. A forradalom leverése után részt vett a röpcédulák, illetőleg az *Élünk* című illegális lap szerkesztésében és terjesztésében. 1956. november 18-án – a vád szerint – részt vett *Kollár István* meggyilkolásában, akit azért öltek meg, mert az elkövetők szerint ÁVH-tiszt volt, és sebesültként hozzájuk került ellátásra. Az első- és másodfokú bíróság ítéletének meghozatalakor legalábbis ezt a tényállást állapította meg. A vádirat mindösszesen nyolcoldalnyi volt. Mind az első-, mind a másodfokú bíróság halálra ítélte Tóth Ilonát és három társát, a többi hét vádlott pedig különböző tartamú szabadságvesztést kapott. A másodfokú ítéletet a Legfelsőbb Bíróság Népbírói Tanácsa 1957. június 10-én hozta meg. Az elítéltek közül kiemelkedik *Obersovszky Gyula* és *Gáli József* eredetileg halálbüntetésről szóló büntetése, amelyet azonban utóbb – politikai megfontolásból – szabadságvesztésre módosítottak. Érdekességként említhető, hogy a per tárgyát képező gyilkossághoz nekik bizonyítottnak semmi közük nem volt, ők a fegyveres ellenállás vezetői voltak, és ezért szabták ki rájuk – a később enyhített – halálbüntetést. Tóth Ilonát 1957. június 17-én, három társát egy nappal korábban kivégezték.²⁹

Tóth Ilona rehabilitációját forradalmi szerepe ellenére az igazságügyi szervek az első három semmisségi törvény alapján nem tartották indokoltnak és megalapozottnak. 1989 óta azonban mind többen azon a véleményen voltak, hogy Tóth Ilonát – társaival egyetemben – ártatlanul ítélték el, és koholt vádak alapján vált a kádári retorzió áldozatává.³⁰

Bócz Endre, aki az ügy felülvizsgálati szakaszában fővárosi főügyész volt, négy évtizedes szakmai pályafutását összegző könyvében a következőképpen foglalja össze, hogy az általa vezetett ügyészség milyen ismeretek birtokában és miért döntött úgy, hogy nem támogatja a Tóth Ilona-ügy felülvizsgálatát:

²⁹ A Tóth Ilona-per eddigi legteljesebb leírását Jobbágyi Gábor végezte el. Tanulmánya három részben jelent meg a Magyar Szemlében. Jobbágyi Gábor: Néma talp I–III. Magyar Szemle, 2002/1–2., 3–4., 5–6.

³⁰ Eörsi László: Tóth Ilona pere nem volt koncepció. Magyar Hírlap, 2000. október 30.

„1956-ban az említett kórházban forradalmárok tartózkodtak, sebesült forradalmárokat ápoltak, rejtegettek, és illegális újságot készítettek. Gy. M. – a kórházban tartózkodó forradalmárok egyike november 18-án este falragaszokat helyezett el az utcán. Észrevette, hogy K. I. segédmunkás ennek tanúja volt, és ezért őt elfogta és bekísérte a kórházba, és mivel a holmija között volt egy őt ÁVH-s egyenruhában ábrázoló fénykép, feltételezték, hogy állambiztonsági beosztott, aki felderítést végez. Gy. M. és G. F. tetteles bántalmazással vallatta K. I.-t, hogy az ÁVH tagja-e, de ő tagadta ezt. Elhatározták, hogy megölik, és ehhez Tóth Ilona segítségét is igényelték. Tóth Ilona először kloroformmal elaltatta az áldozatot, majd – két társa segítségével – intravénás benzinjekcióval akarta őt megölni, de nem találta el a vénát. Próbált a szívébe levegőt is injektálni, de ez nem sikerült. E kísérletezés közben rosszul lett, és elhagyta egy időre a helyiséget. Míg távol volt, két társa rátaposott K. I. torkára, és így halálos sérüléseket okoztak (egyebek között a légcsövet összeroppantották). Tóth Ilona megvizsgálta az áldozatot és halottnak minősítette. A holtan hitt embert kivonszolták a WC-be, de életjeleket vélt valamelyikük – úgy emlékszem G. F. – észlelni, és ezért odahívták Tóth Ilonát, akinek Gy. M. zsebkést adott a kezébe és felszólították, hogy szúrja K. I.-t szíven. Ez meg is történt. Az elítélteket 1957-ben kivégezték.

Valamikor 1992-ben érkeztek az ügy iratai hozzánk azzal, hogy perújítási nyomozást kellene elrendelni [...]. Áttanulmányozva az iratokat megállapítottam, hogy az Igazságügyi Minisztérium (!) 1991-ben vagy 1992-ben az évtizedekkel korábban jogerősen lezárt ügyben orvosszakértői véleményt szerzett be (!), s erre alapozva kétségesnek látta, hogy a K. I. szíven talált és a boncjegyzőkönyvben leírt, zsebkéstől származó szúrási sérülés – amelyet Tóth Ilona okozott – a halál beállta előtt, és nem után keletkezett. Szó volt arról is, hogy olyan hangok, amelyekről a vádlott társ beszélt, a test mozgata-sakor akkor is keletkezhetnek, ha K. I. a WC-ben már halott volt, és G. F. hi-hette ezeket életjeleknek.

A jogerősen lezárt ügyben szakvélemény minisztériumi beszerzése eljárás-jogi szempontból önmagában is érdekességnek tekinthető, de volt az iratban egy perújítási kérelem is. Ebben azt is kétségbe vonták, hogy K. I. egyáltalán meghalt, mert a Belügyminisztérium egyes kiadványaiban jóval később hasonló nevű emberek mint élők szerepeltek.

A perújítási nyomozást elrendeltem [...]. A pótnyomozás során további bizonyítékot szereztek be arra, hogy K. I. volt az áldozat. Azt még az alapügyben megállapították, hogy K. I. soha nem volt az ÁVH tagja. A végzetes fénykép – az iratok szerint úgy készült róla, hogy valaki (talán a bátyja) a

sorkatonai szolgálatát az ÁVH kötelékében töltötte le, s az áldozat annak egyenruhájában fényképeztette le magát.

Az orvosszakértői vizsgálatok több mint másfél évig tartottak. [...] A perújítási nyomozás során mind a két korábban eljáró orvosszakértő kiegészítette a véleményét, és végül az Egészségügyi Tudományos Tanács Igazságügyi Bizottsága arra a következtetésre jutott, hogy azokat a vizsgálatokat, amelyekkel el lehetett volna dönteni a vitatott kérdést, a boncoláskor, 1957-ben elmulasztották, így a halál közvetlen okát már nem lehet megállapítani. [...]

Tiszázhatatlan maradt tehát, hogy Tóth Ilona az élő, vagy az élőnek vélt halott K. I.-t szúrta-e szíven, és ezért a perújításnak nem volt helye. Nem is vitatott ténykérdés – a halálra szánt K. I. elaltatása, életének kioltása végett injekciók alkalmazásának megkísérlése – ahogy erre a kijelölt előadó helyesen utalt, a több évtizedes (és ma is követett) ítélkezési gyakorlat szerint akkor is ugyanolyan büntetőjogi minősítés (gyilkosságban való társtetteség) alá esett volna, ha a szúrás idején az áldozat már halott volt, és ez a tény valószínűleg már elvileg sem érintette volna a büntetékiszabást. [...]

*Tóth Ilona ügyére sem volt más orvosság, mint, hogy született egy törvény, amely szerint ő – bármit is tett – ártatlan.*³¹

A negyedik semmisségi törvény a rögtönbíráskodásban, a gyorsított eljárásban, valamint a népbírói tanácsban hozott ítéleteket nyilvánítja semmisnek. A semmissé nyilvánítás jogalapja az a tény, hogy az ilyen eljárásban hozott bírósági határozatok nem feleltek meg a pártatlanság követelményének, azok politikai akaratot szolgáltak ki. Nincs tehát jelentősége annak, hogy a vádlottat milyen bűncselekmény elkövetése miatt vonták perbe, ha az valamilyen módon összefügg az 1956. évi forradalomban való részvétellel, *ipso iure* semmisnek tekintendő. A semmisség tényéről az ügyben eljáró elsőfokú bíróság adott ki igazolást.

Érdekességként megemlítené, hogy Király Tibor véleménye alapján mivel a pártatlanság bírósággal szemben támasztott követelményei valóban súlyosan sérültek, ezért az akkor hatályos alkotmány 41. §-a értelmében is kimondható lett volna a különleges eljárási szabályok alkalmazásával hozott ítéletek semmisségének ténye.³²

A negyedik semmisségi törvény szerint tehát a semmisség tényét a törvény állapította meg, ugyanis csaknem ötven év elteltével semmilyen bírósági eljárás (ideértve a perújítást és a felülvizsgálati eljárást) nem alkalmas arra,

³¹ Bócz Endre: Négy évtized az ügyészségen. Pályám emlékezete. Pallas Páholy Kulturális és Kiadói Kft., Budapest, 2010, 502–504. o.

³² Király Tibor: i. m. 83. o.

hogy precízen, minden kétséget kizáróan feltárja és orvosolja az elkövetett jogtalanságokat. A semmissé nyilvánításnak a törvény szerint a következő konjunktív feltételei voltak:

Az ítélet rögtönbíráskodásban, gyorsított eljárásban, vagy népbírósi tanácsban történt avégből, mert az elítélt részt vett, vagy legalábbis azonosult az 1956. évi forradalom eszméivel, és a bíróság a per tárgyát képező bűncselekményt úgy ítélte meg, hogy az összefügg az 1956. évi forradalommal. Ha az említett kondíciók együttesen teljesültek, akkor a meghozott jogerős ítélet semmis. Az elsőfokú ítéletet hozó bíróság erről szóló igazolása pusztán formai, deklaratív jelleggel bír. Miután ez megtörtént, az ügyben többé semmilyen eljárási cselekményt nem lehet végezni.

Mint láthattuk, a semmisségi törvények nem tartoznak a jogalkotás vitán felül álló megoldásai közé. Az első két semmisségi törvény esetében kétséges a megalkotás valódi motívuma, hogy vajon a törvényjavaslatok betervezői valóban a törvénytelenések áldozatainak érdekeit tekintették-e elsődlegesnek, vagy inkább a törvénytelenések elkövetőinek egyéni felelősségét kívánták elfedni.

A semmisségi törvények – miközben megkímélték az érintetteket attól, hogy egyenként kérjék a bíróságtól rehabilitálásukat, rájuk hárítva a bizonyítás terhét – elleplezték azt, hogy az igazságszolgáltatás évtizedeken keresztül emberek sokaságát fosztotta meg életétől, szabadságától, méltóságától, vagyontól. A magyar társadalom nem kapott lehetőséget arra, hogy a törvényhozás és az igazságszolgáltatás bűneit tisztán lássa. A koncepciók perekben részt vevő rendőrök, ügyészek, bírák közül egyetlenegynek sem kellett szembeszólnie azzal, amit tett. Azok, akik a jogot felhasználva öltek, nemhogy büntetlenül maradtak, de néven sem lettek nevezve a nyilvánosság előtt.

A választott jogi megoldás – mint láttuk – szintén tartalmaz vitatható elemeket. A törvényhozás a semmisségi ügyekben tulajdonképpen az igazságszolgáltatás helyébe lép, és a törvényhozó által nem ismert tényállású ügyekben is eldönti a korábbi ítélet semmisségét. A semmisségi törvények védelmezői azonban joggal vetik fel, hogy a rendszerváltás előtti jogrendszerben voltak olyan törvényi tényállások, amelyek az egyetemesen érvényesülő emberi jogok és szabadságok gyakorlását rendelték büntetni. Ezekben az ügyekben a bíróságok kénytelenek voltak embertelen rendelkezéseket alkalmazni, miközben a meghozott ítéletek tényállását a valóságnak megfelelően állapították meg, és az eljárást is a hatályos törvények szerint folytatták le, vagyis a jogerős ítéletre nem lehetett azt mondani, hogy az hibás vagy törvénytörő lett volna. Mégis, a jogállami normák szerint az ilyen döntéseket

meg kellene semmisíteni azért, hogy az egykori elkövető mentesüljön az ítélet jogi és erkölcsi következményei alól.

A semmisségi törvények mindazonáltal „rendkívüli jogalkotási lépések”, hiszen a „nem jogállam” döntéseinek e negatív következményeit akarják megszüntetni a jogállam keretei között, amit a dolog lényegéből adódóan csak úgy tudnak megtenni, hogy közben jogállami elveket is sértenek (bíróságok függetlensége, hatalmi ágak elválasztásának elve, jogorvoslatihoz való jog stb.).

A rendszerváltás után egy évtizeddel benyújtott negyedik semmisségi törvény – a diktatúra összeomlása óta eltelt idő okán – kétségtelenül megütközést keltett, mivel sokan úgy ítélték meg, hogy részint a rendkívüli jogorvoslatok törvényben garantált eszközeivel, részint a korábbi három semmisségi törvénnyel már orvosolhatók voltak azok a jogsérelmek, amelyek orvoslását a jogállamnak meg kell tennie. A semmisségi törvény mint jogi megoldás azonban 2011 februárjában újra felbukkant a magyar jogalkotásban, újabb megütközést kelte a jogtudomány képviselőiben.

Egy újabb semmisségi törvény

2011. február másodikán *Balsai István* – korábbi igazságügy-miniszter –, a Fidesz Magyar Polgári Szövetség képviselője törvényjavaslatot nyújtott be A 2006. őszi tömegoszlátásokkal összefüggő elítélések orvoslásáról címmel.³³

A javaslat indokolása szerint: „a Javaslat közvetlen, szűkebb értelmezésű célja, hogy erkölcsi és jogi elégtételt nyújtson mindazoknak, akiknek a 2006 őszi tüntetésekhez kötődő eljárásokban csorbultak emberi, polgári és politikai jogaik, illetve a tisztességes eljáráshoz való joguk. Általános, tágabb értelemben azonban a Javaslat célja nyilvánvalóan az is, hogy visszaadja az igazságszolgáltatás jogszerűségébe vetett társadalmi bizalmat, és helyreállítsa a 2006. őszi eljárások során súlyosan megbillent demokratikus és jogállami egyensúlyt az Európai Unió sors elnöki tisztét is éppen betöltő Magyar Köztársaságban.”³⁴

A 2006. őszi tömegoszlátásokkal összefüggő elítélések orvoslásáról szóló 2011. évi XVI. törvény kimondja: „Az Országgyűlés, a demokratikus jogállamot és a polgárok alkotmányos alapjogait a 2006. év őszén ért sérelmek orvoslása érdekében a következő törvényt alkotja:

³³ T/2227. számú törvényjavaslat <http://www.parlament.hu/irom39/02227/02227.pdf>

³⁴ Uo.

1. § A 2006. szeptember 18. és október 24. között, a Magyar Köztársaság területén, a tömegosztatásokhoz kapcsolódóan elkövetett hivatalos személy elleni erőszak, rongálás, illetve garázdaság miatti elítélések, továbbá a bíróság hatáskörébe tartozó rendzavarás, garázdaság és veszélyes fenyegetés szabálysértése elkövetésének megállapításai semmisnek tekintendők, amennyiben az elítélés vagy a megállapítás alapját kizárólag rendőri jelentés, illetőleg rendőri tanúvallomás képezte.

2. § Az első fokon eljáró bíróság – az ügyész indítványára, illetve a terhelt vagy a szabálysértési eljárás alá vont személy, a védő, továbbá a terhelt vagy a szabálysértési eljárás alá vont személy hozzátartozója kérelmére – semmisnek

a) nyilváníthatja az 1. §-ban meghatározott területen és időhatáron belül, a tömegosztatással közvetlen összefüggésben, méltányolható körülmények között elkövetett más bűncselekmény, továbbá a bíróság hatáskörébe tartozó szabálysértés miatti elítélést vagy megállapítást,

b) nyilvánítja az elítélést vagy a megállapítást, ha a 3. § (1) bekezdés a) pontja szerinti eljárást elmulasztotta.

3. § (1) Az első fokon eljáró bíróság

a) hivatalból, legkésőbb 2011. október 23-áig, határozatban nyilvánítja semmisnek az 1. § hatálya alá tartozó elítélést vagy megállapítást,

b) az indítvány, illetve a kérelem beérkezésétől számított 60 napon belül hoz érdemi határozatot a 2. § alapján indítványozott, illetve kérelmezett elítélés vagy megállapítás semmissége tárgyában.

(2) A határozatot az ügyésznek, a terheltnek vagy a szabálysértési eljárás alá vont személynek, a védőnek és a kérelmezőnek – ha az nem a terhelt vagy a szabálysértési eljárás alá vont személy – kell megküldeni.”

A javaslat lényegét összefoglaló indokolásában az előterjesztő kifejti: „2006 őszén a tömegmegmozdulások, illetőleg tüntetések felszámolására történő hivatkozással kivezényelt rendőri egységek a főváros közterületein, nem egy esetben üzlethelyiségeiben elfogott személyekkel szemben nagy számban foganatosítottak jogtalan intézkedéseket. Ezek során a megmozdulások helyszínén vagy az azokhoz közeli helyeken jelen lévők egy részét az elfogás vagy előállítás során – gyakran válogatás nélkül – indokolatlanul vagy aránytalanul, brutálisan bántalmazták, őket emberségükben megalázták, majd 72 óra őrizet után előzetes letartóztatásba helyezték.”

E mondatok pusztán nyelvtani elemzése is rámutat néhány problémára. Egy jogszabálytól elvárható minimális követelmény, hogy tisztázza, azok a magatartások, amelyekre a szabályozás kiterjed, kinek a cselekedetei, és azokat hol, mikor és hogyan követték el. Az indokolás szövegének idézett része

arra utal, hogy a jogszabály megalkotását kiváltó magatartásokat „rendőri egységek” követték el a főváros területén. Ez ellentmond a jogszabálysövegnek, amely szerint a törvény a Magyar Köztársaság területén elkövetett cselekményekre vonatkozik. Ennél nagyobb gondot okoz, hogy míg bizonyos, az indokolásban megjelölt magatartásokat, mint „intézkedés foganatosítás”, „elfogás”, „előállítás”, „bántalmazás”, valóban elkövethettek rendőri egységek (pontosabban rendőri egységek egyes tagjai), addig „a 72 órás őrizet után előzetes letartóztatásba helyezést” nyilvánvalóan nem a rendőri egységek végezték.

A fogalmazási pontatlanság mögött valójában jogelvi, koncepcionális problémák húzódnak meg. Nevezetesen az, hogy az előterjesztő nemcsak egyes rendőrök vagy esetleg rendőri egységek törvénytelen magatartását akarja törvényhozási úton korrigálni, hanem az egész igazságszolgáltatásról alkot ítéletet. Az eljárások idején is hatályos törvényi rendelkezések szerint ugyanis az előzetes letartóztatásról „az ügyész indítványára a bíróság dönt”³⁵. Az előterjesztés elfogadásával az Országgyűlés kinyilvánítja, hogy az említett ügyekben eljáró rendőrök kivétel nélkül mind törvénytiséteket követtek el – kivéve azokat az eseteket, ahol a rendőri intézkedés alá vont személyek bűnösségét más bizonyítékok („képfelvételek, civil tanúk vallomásai, továbbá saját ténybeli, a bűnösséget beismerő vallomásuk”) bizonyítják. Továbbá kimondja a jogalkotó azt is, hogy az ilyen ügyekben eljáró ügyészek és bírók is törvénytelenül jártak el, amikor a törvényben garantált mérlegelési jogukkal élve a rendelkezésre álló bizonyítékokat úgy értékelték, hogy azok – az ügyész esetében – elegendők az előzetes letartóztatás indítványozásához, a bíró esetében pedig annak elrendeléséhez.

Nyilvánvaló, hogy a korábbi semmisségi törvények esetén fel lehetett állítani azt a törvényi vélelmet, hogy 1956 és 1963 között³⁶, 1945 és 1963 között³⁷ a rendőrség, az ügyészség és a bíróság politikai utasításoknak engedelmeskedve a büntető igazságszolgáltatást a politikai ellenfelekkel való brutális leszámolásra használta fel. Ez a tény történelmi dokumentumok által alaposan feltárt és bizonyított volt. Szintén történelmileg dokumentálható volt az is, hogy 1963 és 1989 között³⁸ alapvető szabadságjogok gyakorlása miatt emberekkel szemben a kommunista rendszer büntetőeljárásokat kezdeményezett, és büntetéseket szabott ki. Amellett is lehet érveket felhozni, hogy

35 1998. XIX. tv. Be. 130. § (1) bek.

36 Első semmisségi törvény.

37 Második semmisségi törvény.

38 Harmadik semmisségi törvény.

az 1956-os forradalom utáni időszakban lefolytatott büntetőeljárások nem feleltek meg a jogállami normáknak.

Ezzel szemben a 2006-os őszi eseményeket vizsgáló országgyűlési albizottság *A 2002 és 2010 között és különösen 2006 őszén az állam részéről a politikai szabadságjogokkal összefüggésben elkövetett jogsértéseket vizsgáló albizottság* jelentésében súlyos visszasságokat és jogsértéseket is említ, de lényegében azt mondja ki, hogy „*az ügyészség és az elsőfokon eljáró bíróságok a szabadságkorlátozások indítványozásakor és elrendelésekor súlyos szakmai hibákat követtek el*”.³⁹

Arra, hogy az albizottsági jelentésben szereplő hibákat nem lehet ugyanazzal a mércével mérni, mint a kommunista rendszer által elkövetett jogsértéseket, abból is következtetni lehet, hogy bár az albizottság rendkívül éles megfogalmazásban kritizálta az ügyészséget, a törvényhozás még csak kísérletet sem tett megállapításainak érvényesítésére. A jelentés megállapítja, hogy „*különbséget kell tenni a vádhatóság és a bíróság között, mert míg a Fővárosi Bíróságon a Büntető Kollégium vezetőjének összefoglaló jelentése pontos képet ad az elsőfokon eljáró bírák súlyos szakmai mulasztásairól, addig az ugyanezen ügyekben az indítványokat elterjesztő Fővárosi Főügyészség a mai napig elzárkózik nyilvánvaló felelősségének elismerésétől*”.⁴⁰ Ennek ellenére az Országgyűlés 2010. november 16-án nagy többséggel elfogadta a 2010. évi CXXI. törvényt *az ügyészségi szolgálati viszonyról és az ügyészségi adatkezelésről szóló 1994. évi LXXX. törvény módosításáról*, amelyben (szakítva az előző húsz év szabályozásával) kötelezően előírta, hogy az Országgyűlés kizárólag „*a határozatlan időre kinevezett ügyészek közül*” választhat legfőbb ügyészt⁴¹, és a köztársasági elnök is csak ebből a körből nevezhet ki legfőbbügyész-helyettest.⁴² Márpedig ez élesen ellentmondott az 1990-es gyakorlatnak, amikor *Györgyi Kálmán* legfőbb ügyészi választásában szimbolikusan is a korábbi tradícióval való szakítás jelent meg.

Fontos különbség e törvényjavaslat és a korábbi törvények esetében, hogy a vizsgálatot lefolytató albizottság jelentése több helyen is említi a korábbi miniszterek vagy miniszterelnök politikai felelősségét az érintett ügyekben. A több mint hatvan órát kitevő meghallgatásokon és a több mint húszoldalas

³⁹ A 2002 és 2010 között és különösen 2006 őszén az állam részéről a politikai szabadságjogokkal összefüggésben elkövetett jogsértéseket vizsgáló albizottság jelentés. 2. o.
www.fidesz.hu/letoltes.php?letoltesid=10217

⁴⁰ Uo. 9. o.

⁴¹ 1. § (2) bek.

⁴² 1. § (3) bek.

jelentésben egyetlen olyan adat sem szerepel, amely azt bizonyítaná, hogy a politika utasítást adott a rendőri brutalításra. Ugyancsak nincs adat arra vonatkozóan, hogy a kormányzat vagy a kormánypárt vezetői az ügyészség vagy a bíróság tevékenységébe beavatkoztak volna. Ezért a jogalkotási lépés alapjául szolgáló párhuzam erősen megkérdőjelezhető.

A törvényjavaslat indokolása megállapítja továbbá, hogy „számos példa támasztja alá, hogy a gyakran csak »rossz időben, rossz helyen« lévő áldozatok ellen, a rendőrhatalom eljárását utólag is igazolandó, hamis, illetőleg valótlan tartalmú rendőrségi tanúvallomások alapján indult szabálysértési- vagy büntetőeljárás. A polgári és politikai jogok szabad gyakorolhatóságának absztrakt sérelme mellett nagyszámú, köztük közvetlenül az életet, a testi épséget, az egészséget, a helyváltoztatás szabadságát, illetve a tulajdonhoz való jogot törvényes felhatalmazottság nélkül sértő vagy veszélyeztető egyedi, adott személlyel szembeni rendőrhatalom cselekmény elkövetésére került sor.”⁴³

Az események idején hatályban lévő és ma is élő jogszabályi rendelkezések az ilyen esetekre lehetővé teszik, hogy a törvényt sértést rendkívüli jogorvoslattal orvosolják. A perújítás szabályai perújítási okként kezelik, ha „az alapügyben hamis vagy hamisított bizonyítékot használtak fel”, vagy ha „az alapügyben a bíróság, az ügyészség vagy a nyomozó hatóság tagja a kötelességét a büntető törvénybe ütköző módon megszegte”⁴⁴. Tekintettel arra, hogy sem az ügyek nagy száma, sem az eltelt idő nem akadályozza a perújítási eljárásokat, nehéz magyarázatot találni arra, hogy miért nem ezeket a rendelkezéseket betartva kívánja a jogalkotó a jogsérelmeket orvosolni.

A törvény a kétségtelenül létező problémákat úgy próbálja megoldani, hogy gyakorlatilag törvényi vélelmet állapít meg amellet, hogy az 1. §-ban meghatározott ügyekben a rendőrség tagjai bűncselekményeket (hamis tanúzás, közokirat-hamisítás) követtek el, amelyben társaik voltak az ügyekben eljáró ügyészek és bírók is. Mindezt úgy, hogy a vélelmet megalapozó helyzet, miszerint akár a büntetőjogi, akár a szabálysértési felelősség kizárólag „rendőri jelentés vagy rendőri tanúvallomás” alapján történik, a mai napig mindennapos jelenség az igazságszolgáltatás gyakorlatában.

A törvény ellen még olyan jogvédő szervezetek is tiltakoznak, amelyek 2006 ősze után aktív szerepet játszottak a sérelmet szenvedett magánszemélyek jogainak védelmében. A Társaság a Szabadságjogokért nyilatkozata leszögezi: „Emlékeztetünk arra, hogy a TASZ a 2006 őszen több ügyben látott

⁴³ T/2227. számú törvényjavaslat indokolása.

⁴⁴ Be. 400. § (1) 2. bek. c)–d).

el jogi képviselőt, és nem egyszer jeleztük a nyilvánosság felé is az eljárásokkal kapcsolatos aggályainkat. Akkor szerzett tapasztalataink ellenére elfogadhatatlannak és kirívóan alkotmányellenesnek tartjuk a benyújtott javaslatot, amely szöges ellentétben áll a jogállamiság és a jogbiztonság követelményével, és elfogadása súlyosan sértené az igazságszolgáltatás függetlenségét. Elfogadhatatlannak tartjuk azt is, hogy politikai okokból azt sugallják, hogy minden olyan esetben, amikor a cselekmény elkövetését csak rendőr tanúk vallomása támasztotta alá, akkor a rendőr hamisan vádolta az eljárás alá vont személyt. A törvényjavaslat nem visszaadná, hanem aláásná a hivatali apparátusba és az igazságszolgáltatás tisztaságába vetett társadalmi bizalmat.

A jogbiztonság nem csupán azt követeli meg, hogy az egyes normák világosak, kiszámíthatóak legyenek, hanem magában foglalja az egyes intézmények, így a bírósági eljárások működésének kiszámíthatóságát is. Az igazságosság és a jogbiztonság követelményének megvalósulását a jogerő intézménye biztosítja, amely alaki és anyagi jogerőként való pontos meghatározottsága a jogállamiság részeként alkotmányos követelmény. A jogerős határozatok megváltozhatatlanságához és irányadó voltaához alapvető alkotmányos érdek fűződik. A római jog óta ismeretes jogelv a »res iudicata pro veritate accipitur«, mely szerint az ítélt dolgot igazságként kell elfogadni. A res iudicata a jogerős ítéleti tényállás igazságának véelmét jelenti, és egyben azt is, hogy a cselekményeket csak egyszer lehet jogerősen elbírálni. Ezt kivételesen áttörheti a perújítás intézménye azzal, hogy a jogbiztonság elvét gyengítve az anyagi igazságosság elvének ad lehetőséget. Perújításnak van helye akkor, ha az alapügyben megállapított tényállás megváltoztatását eredményezheti, az új – azaz az alapeljárás során fel sem merült, avagy felmerült, ám értékelési körbe nem vont, el nem bírált – bizonyíték. Tipikusan ilyen eset, ha az alapeljárásban hamis tanúvallomáson alapult az ítélet. Ezt azonban a jogállami büntetőjog követelményei szerint, megfelelő eljárásban bizonyítani kell.»⁴⁵

Mint azt láthattuk, a korábbi semmisségi törvényekkel kapcsolatban is megfogalmazódtak jogi aggályok. Ezeket az aggályokat mind a törvényalkotó, mind az Alkotmánybíróság azzal hárította el, hogy a semmisség jogintézménye rendkívüli történelmi helyzetben alkalmazott rendkívüli jogalkotási lépés, megtételét lényegében az indokolja, hogy a diktatúra jogsértéseit nem lehet vagy aránytalanul nehéz más módon orvosolni. A jelen törvény esetében azonban ezek az indokok nem állapíthatók meg.

⁴⁵ <http://tasz.hu/hirek/tasz-velemenye-semmisségi-torvenyjavaslatrol>

Az ügy fontos tanulsága, amit az angol szakirodalom úgy fejez ki, hogy „*hard cases make bad law*”⁴⁶, a nehéz jogeset rossz törvényt szül. Vagyis egyedi jogtalanságok orvoslását nem jó általános érvényű normákkal elvégezni, mivel az új jogszabály által létrehozott problémák végül sokkal nagyobbak lehetnek, mint azok, amelyeket a törvénnyel ki akartak küszöbölni.

⁴⁶ <http://www.phrases.org.uk/meanings/hard-cases-make-bad-law.html>